

فصلنامه علمی - تخصصی

مطالعات تفسیری آلاء الرحمن

گروه علمی - تربیتی تفسیر و علوم قرآن جامعه الزهراء (ع)

دوره سوم * شماره نهم * پاییز ۱۴۰۳

تحلیل تطبیقی شباهت‌ها و تفاوت‌های دیدگاه قرآن و انجیل در باب دعا

مرضیه فعال محمدی^۱

چکیده

انسان از طریق ارتباط با قدرت نامحدود الهی، نیازهای خود را درخواست و برطرف می‌سازد و دعا، مهم‌ترین وسیله برقراری این ارتباط است. از این رو، دعا در طول تاریخ و در ادیان گوناگون مورد توجه قرار داشته است. مقاله حاضر با هدف بررسی تطبیقی مضامین دعا از منظر قرآن و انجیل، به تبیین وجوه اشتراک و افتراق آن‌ها می‌پردازد تا گامی در جهت آشنایی بیشتر انسان‌ها با این رحمت الهی بردارد. این پژوهش از نظر هدف، نظری و از نظر روش، مقایسه‌ای است و در آن با مراجعه به قرآن و کتاب انجیل و با بهره‌گیری از منابع تفسیری، به بررسی موضوع پرداخت؛ و در پی پاسخ به این پرسش است که: چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در مضامین دعا از منظر قرآن و انجیل وجود دارد؟ روش تحقیق در این مقاله، کتابخانه‌ای است. مهم‌ترین یافته‌های پژوهش در زمینه وجوه شباهت عبارتند از: شباهت در موضوع مضامین دعا، اهمیت و ضرورت دعا، فرازمانی و فرامکانی بودن آن، و نهایتاً شباهت در عوامل مؤثر در استجاب دعا و شرایط آن. در خصوص تفاوت‌ها، می‌توان به افتراق در اهمیت توحید در مضامین دعا و نیز تفاوت در الفاظ و عبارات دعا اشاره نمود.

واژگان کلیدی

انجیل، بررسی تطبیقی، دعا، قرآن، مضامین دعا.

Email: lovegate.bb@Gmail.com.	۱. دانش پژوه سطح ۳، تفسیر و علوم قرآن، جامعه الزهراء (ع)
Orcid: 0009-0001-2208-989X	
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۱۰	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۵
استناددهی: فعال محمدی، مرضیه (۱۴۰۳). «تحلیل تطبیقی شباهت‌ها و تفاوت‌های دیدگاه قرآن و انجیل در باب دعا»، مطالعات تفسیری آلاء الرحمن، دوره ۳، ش ۹، صفحات ۷۵-۹۶.	

۱. مقدمه

امروزه برای بسیاری آشکار شده است که انسان در وجود و آثار خود مستقل نیست و با اندکی تأمل در می‌یابد که نیازمند اتکا به قدرتی فراتر است که توانایی برآوردن نیازهای او را داشته باشد. این احساس نیاز به قدرت متعال، در فطرت انسان ریشه دارد. انسان فطرتاً خداجوست؛ زیرا محدودیت‌ها و تعارض‌های موجود در سایر قوا، او را ناگزیر به سوی نیرویی نامحدود سوق می‌دهد. دعا، جلوه‌هایی از خداآوری و کرامت‌های پنهان را به همراه دارد که همگی در رابطه میان خالق و مخلوق نهفته‌اند و همین امر، از علل اصلی شکل‌گیری مکتب دعا است. در قرآن کریم، توجه خداوند به بندگان، نتیجه دعای آنان دانسته شده و دعا به عنوان یکی از راه‌های ارتباط بندگان با مبدأ هستی معرفی شده است. در کتاب انجیل نیز، دعا در میان مصادیق عبادت، جایگاهی ویژه یافته است؛ تا آنجا که می‌توان عبادت عهد جدید را در دعا خلاصه نمود. با توجه به اهمیت والای دعا در هر دو آیین آسمانی، پژوهش حاضر بر آن است تا با بررسی تطبیقی مضامین دعا در قرآن و انجیل، به تبیین وجوه اشتراک و افتراق این دو کتاب الهی پردازد.

از جمله چالش‌های جوامع معاصر، غرق شدن انسان در دنیای فناوری و فضای مجازی است که آسیب‌های جسمی و به ویژه روحی فراوانی را به دنبال داشته است. افزون بر این، انسان همواره در عمق وجود خود، نیازی فطری به منبعی ماورایی و برتر از موجودات مادی احساس می‌کند. این مسائل سبب می‌شود تا انسان برای رهایی از غوطه خوردن در زندگی روزمره و دنیای مجازی تهی از حقیقت، به ارتباط با قدرتی نامحدود روی آورد؛ قدرتی که جز خالق هستی نیست. بر اساس دلایل عقلی و نقلی، دعا به عنوان یکی از اصلی‌ترین راه این ارتباط شناخته می‌شود. از این رو، این پژوهش با هدف بررسی تطبیقی مضامین دعا در دو کتاب آسمانی قرآن و انجیل، می‌کوشد تا شناخت افراد را نسبت به این نعمت الهی افزایش داده و زمینه‌ای برای توجه آگاهانه و مشتاقانه به دعا فراهم آورد، و به بیان نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه قرآن و انجیل در حوزه «دعا» به پردازد.

پیشینه تحقیق

بر اساس بررسی‌های انجام شده، تاکنون کتابی با عنوان دقیق «بررسی تطبیقی مضامین دعا از منظر قرآن و انجیل» یافت نشده است. همچنین، تعداد مقالات و پایان‌نامه‌هایی که به‌طور خاص به این موضوع پرداخته باشند، محدود است. در ادامه به دو مورد از پژوهش‌های مرتبط اشاره می‌شود:

الف) مقاله «دعا در سایر ادیان و مذاهب» (۱۳۶۹) اثر اکبر هادئی: این مقاله با تمرکز بر رسالت ادیان الهی و ارائه نمونه‌هایی از دعا در ادیان مختلف، به دلایل وجود و جایگاه دعا می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد که دعا به‌عنوان راه ارتباطی میان مخلوق و خالق، مسیری به سوی سعادت دنیوی و اخروی برای انسان می‌گشاید. اگرچه این مقاله به اهمیت دعا در ادیان اشاره دارد، اما به‌طور خاص به مقایسه تطبیقی مضامین دعا در قرآن و انجیل نمی‌پردازد.

ب) مقاله «دعا در قرآن و عهدین» (۱۳۹۸) اثر عباس اشرفی: این مقاله به‌طور اجمالی به اهمیت دعا در سه کتاب آسمانی قرآن، انجیل و تورات می‌پردازد. با بررسی نمونه‌ها و پیشینه دعا کردن در این سه متن مقدس، دیدگاه‌های اسلام، یهودیت و مسیحیت نسبت به نیایش را تبیین می‌کند. با وجود بررسی دعا در قرآن و انجیل، تمرکز اصلی این مقاله بر بیان دیدگاه کلی این ادیان نسبت به نیایش است و به صورت تخصصی به مقایسه تطبیقی مضامین دعا در قرآن و انجیل نمی‌پردازد.

وجه تمایز اصلی مقاله حاضر با پژوهش‌های پیشین، پرداختن به مقایسه مستقیم و تفصیلی تفاوت‌ها و شباهت‌های مفهوم و مضامین دعا به‌طور خاص از منظر قرآن و انجیل است. این پژوهش تلاش دارد تا با تمرکز بر محتوای دعاها و مفاهیم مرتبط با آن در این دو کتاب آسمانی، درک عمیق‌تری از این سنت الهی ارائه دهد.

سوال اصلی پژوهش این است که تفاوت‌ها و شباهت‌های مضامین دعا در قرآن و انجیل چیست؟ و نیز وجوه اشتراک و افتراق مضامین دعا در قرآن و انجیل چیست؟

۲. مفهوم «دعا»

دعا در لغت مانند «نداء» (صدا زدن) است، با این تفاوت که اغلب نداء با حروف «یا» و «ایا» و بدون اضافه کردن اسم منادی به کار می‌رود، در حالی که در دعا، صدا زدن معمولاً همراه با اسم است (مانند «یا فلان»). با این حال، گاهی هر یک از این دو به جای دیگری استعمال می‌شوند. دعا همچنین به معنای نام نهادن، سؤال کردن و طلب کمک نمودن نیز به کار می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۳۹۵: ۲۷۲).

دعا در اصطلاح شرعی به معنای روی آوردن با حالت خضوع به خداوند و درخواست از اوست (رشاد، ۱۳۷۹: ۴/۳۱۸-۳۱۹). دعا و دعوت را متوجه ساختن نظر مخاطب به خود و سپس درخواست بهره و فایده از او تعریف می‌کند (طباطبایی، ۱۳۵۰: ۲/۴۰).

۳. اهمیت دعا در نگاه قرآن و انجیل

۳-۱. در نگاه قرآن

در قرآن کریم، دعا به‌عنوان یگانه راه ارتباط با خداوند و وسیله هدایت، رشد و عنایت ویژه الهی به دعاکنندگان معرفی شده است. دعا خلاء نیاز انسان به یک قدرت نامحدود برای تأمین احتیاجاتش را پر می‌کند (ممدوحی کرمانشاهی، ۱۳۸۹: ۱۷). اگر خلقت با همه عظمت خود هدفی دارد و آن هدف طبق نص صریح قرآن، عبادت است ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (ذاریات: ۵۶)، از منظر قرآن کریم، دعا به‌عنوان برترین عبادت‌ها شمرده شده است. خداوند متعال در آیه ۶۰ سوره مبارکه غافر می‌فرماید: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾؛ پروردگار شما گفته است: مرا بخوانید تا دعای شما را بپذیرم و اجابت کنم. کسانی که از عبادت من تکبر می‌ورزند، به زودی با ذلت وارد دوزخ می‌شوند! ﴿

آیه شریفه نخست به «دعا» تعبیر می‌کند، در ادامه تعبیر را عوض کرده، از آن به «عبادت» یاد می‌کند. چرا که به تعبیر روایات، دعا روح و جان عبادت است. «الدعاء مع العبادة» (محمدری شهری، ۱۳۸۹: باب ۱۱۸۹، حدیث ۵۵۱۹). همچنین از امام صادق علیه السلام آمده که

«وَأَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الدُّعَاءُ» هیچ عبادتی بالاتر از دعا نیست (همان، باب ۱۱۸۹، حدیث ۵۵۱۶ و حدیث ۵۵۰۲) و شاید از همه عجیب‌تر این روایت از رسول خدا ﷺ باشد که فرمودند: «عَمَلُ الْبِرِّ كُلُّهُ نِصْفُ الْعِبَادَةِ، وَ الدُّعَاءُ نِصْفُ؛ تمام اعمال نیک انسان تنها نیمی از عبادت است و نیم دیگر آن، دعا و راز و نیاز با معبود است» (همان، باب ۱۱۸۹، حدیث ۵۵۳۳).

خداوند در آیه ۷۷ سوره مبارکه فرقان می‌فرماید: ﴿قُلْ مَا يَعْجَبُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ؛ اگر دعای شما نباشد، پروردگارم برای شما ارجی قائل نیست﴾ این تعبیر که خداوند به خاطر دعاهایتان به شما اعتنا می‌کند و برای شما ارزش قائل است، در سایر عبادت‌ها مانند حج، روزه، جهاد و ... به کار نرفته است و تنها درباره دعا ذکر شده است و بالاخره در آیه ۱۸۶ سوره بقره پس از ذکر آیاتی در فضیلت و احکام ماه مبارک رمضان، می‌فرماید: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ؛ و هنگامی که بندگان من از تو درباره من سوال می‌کنند، [بگو] من نزدیکم، دعای دعاکننده را، به هنگامی که مرا می‌خواند پاسخ می‌گویم، پس باید دعوت مرا بپذیرند و به من ایمان بیاورند تا راه یابند و به مقصد برسند﴾

خداوند متعال می‌فرماید: «من به انسان‌ها از رگ گردن آن‌ها نیز نزدیک‌ترم، بی شک تعبیر زیباتر و ظریف‌تر از این برای بیان قرب و نزدیکی بین خالق و مخلوق و عابد و معبود وجود ندارد. تامل در این آیات، نشان می‌دهد که دعا از نظر قرآن چقدر مهم شمرده شده به گونه‌ای که هم عبادت است و هم باعث اعتنای خداوند به انسان و هم وسیله تقرب بنده به مولا است» (مکارم، ۱۳۷۸: ۲۷۲/۱)

۲-۳. در نگاه انجیل

در انجیل، دعا چه به صورت فردی و چه جمعی، همواره از واجبات دینی بشر بوده و معنای آن گفت‌وگو و تکلم با ذات اقدس الهی است؛ به این منظور که انسان خداوند را برای برکات و مراحم او شکر کرده و نیازهای خود را از او درخواست نماید (هاکس، ۱۳۷۷: ۳۷۳).

در انجیل و عهد جدید نیز فرازهای متعددی به اهمیت دعا توجه داده است که به برخی از

آن ها اشاره می شود:

«درخواست کنید تا به شما داده شود، جست و جو کنید تا بیابید، در بزنید تا به شما باز شود، زیرا کسی که درخواست کند، می یابد و کسی که جست و جو کند، می یابد و به کسی که در بزند، باز خواهد شد» (انجیل متی، ۷: ۷-۸).

در لوقا نیز مشابه به این آمده، اهمیت دعا در این فرازها کاملاً پیداست، چرا که اعطای نعمت ها را منوط به درخواست و دعا و طلب از خداوند کرده است (انجیل لوقا، ۹: ۱۱). «همیشه باید دعا کنند و از ناامیدی پرهیز کنند» (انجیل لوقا، ۱: ۱۸) این فرازها، رابطه دعا و امیدواری را به خوبی ترسیم نموده است و می دانیم که انسان امیدوار، به همه چیز می رسد.

در فیلیپیان آمده: «در هیچ چیزی نگران نباشید بلکه در هر چیز با دعا و درخواست و همراه با شکرگزاری، درخواست های خود را به خدا عرضه کنید» (انجیل، فیلیپیان، ۴: ۶-۷) فرازهای مذکور، نشانگر اهمیت دعا به عنوان ابزاری برای نزدیکی به خدا و جست و جوی کمک و هدایت او هستند و دعا می تواند به آرامش و اطمینان در زندگی کمک کند.

در انجیل مرقس، می فرماید: «از این رو به شما می گویم، هر آنچه را که در دعا بخواهید، ایمان داشته باشید که آن را دریافت می کنید و به شما داده خواهد شد» (انجیل مرقس، ۲۴: ۱۱) این بخش از انجیل نشان می دهد که دعا اگر همراه با ایمان و اعتماد به قدرت لایزال الهی باشد، ردخور ندارد و انسان را به خواسته اش می رساند.

در انجیل یوحنا: «و این اطمینان را داریم که هرگاه طبق اراده او دعا کنیم، او به ما گوش می دهد» (انجیل یوحنا، ۱۴: ۵) در بعضی فرازها، حتی به جزئیات دعا هم پرداخته شده است. مثلاً می فرماید: «فرحناک باشید در امید، در مشکلات صبور باشید و در دعا مداوم باشید» (انجیل رومیان، ۱۲: ۱۲) یا در تسالونیکیان: «بدون توقف دعا کنید» (انجیل تسالونیکیان، ۱۷: ۵) و در یعقوب: «اگر کسی از شما حکمت می خواهد، از خدا بخواهد که به همه می دهد و نادیده نمی گیرد» (انجیل یعقوب، ۵: ۱).

تاکید این فرازها بر این است که دعا نه تنها یک عمل معنوی و روحانی است که به انسان ها کمک می کند تا با خدا ارتباط برقرار کنند، بلکه ابزاری است برای جست و جوی حکمت و

فرحناکی، هدایت، آرامش و امدادهای الهی در زندگی روزمره.

۴. نمودهایی از شباهت دیدگاه قرآن و انجیل درباره دعا

با تتبع در آیات شریفه قرآن کریم و بخش‌های مختلف کتاب مقدس (انجیل)، می‌توان به مصادیق فراوانی از شباهت میان دیدگاه این دو منبع مهم دینی در زمینه دعا دست یافت. در ادامه، به‌عنوان نمونه، برخی از این موارد مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۴-۱. شباهت‌های قرآن و انجیل در تنوع موضوعی دعاها

هر دو کتاب آسمانی قرآن و انجیل، دعا را به‌عنوان ابزاری فراگیر برای ارتباط انسان با خداوند متعال معرفی می‌کنند که محدود به موضوع یا نیازی خاص نیست. تنوع و گستردگی مضامین دعا در این دو منبع الهی نشان می‌دهد که انسان می‌تواند در هر شرایط و برای رفع هر حاجتی به درگاه الهی متوسل شود.

الف) نمونه‌هایی از تنوع موضوعی دعا در قرآن کریم

انسان برای رفع نیازهای خود، نیازمند ارتباط با قدرت نامحدود الهی است؛ از این‌رو، هر نیاز فطری می‌تواند موضوع دعای او قرار گیرد. در قرآن کریم آمده است: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ و پروردگار شما فرمود: «مرا بخوانید تا شما را اجابت کنم» (غافر: ۶۰). این آیه بیانگر آن است که انسان می‌تواند برای تمامی خواسته‌های خود به خداوند روی آورد. برخی از موضوعات دعاها مطرح شده در قرآن عبارتند از:

۱) طلب توفیق عبادت: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ. رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ. رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ﴾ (ابراهیم: ۳۹-۴۱). در این آیات، حضرت ابراهیم علیه السلام به شکر نعمت‌های الهی، به ویژه فرزندان در سن پیری، اشاره کرده و سپس برای برپایی نماز، قبولی دعا و امرزش خود، والدین و مؤمنان دعا می‌کند (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۸: ۱۰/۳۶۰).

۲) درخواست توفیق شکر نعمت: ﴿فَتَبَسَّمْ صَاحِبًا مِنْ قَوْمِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأُدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾

(نمل: ۱۹). این آیه نشان می‌دهد که دعا تنها برای رفع اضطرار نیست؛ بلکه انبیاء الهی در اوج قدرت نیز برای توفیق شکرگزاری دعا می‌کردند (قرآتی، ۱۳۸۳: ۴۰۶/۶).

۳) تقاضای اعطای حکمت و دخول در زمره صالحان: ﴿رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ. وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ. وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ. وَاعْفُرْ لِأَيِّ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ. وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ﴾ (شعرا: ۸۳-۸۷). این آیات، دعا‌های حضرت ابراهیم علیه السلام برای کسب حکمت، ملحق شدن به صالحان، داشتن نام نیک، وراثت بهشت، آمرزش پدر (عمو) و عدم رسوایی در روز قیامت را شامل می‌شود (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۸: ۱۵/۲۶۵).

۴) طلب مغفرت: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ. قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ﴾ (قصص: ۱۶-۱۷). حضرت موسی علیه السلام پس از یک اتفاق ناخواسته، طلب مغفرت می‌کند و این نشان‌دهنده اهمیت استغفار حتی برای اولیاء الهی است (قرآتی، ۱۳۸۳: ۳۱/۷).

۵) درخواست سعادت دنیا و آخرت: ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ (بقره: ۲۰۱). این دعا بیانگر خواسته‌های جامع انسان برای نیکیبختی در هر دو جهان است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۸: ۶۵/۲).

۶) طلب برخورداری از نسلی پاک: ﴿هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾ (آل عمران: ۳۸). حضرت زکریا علیه السلام با مشاهده مقام حضرت مریم علیها السلام برای داشتن فرزندی پاک و صالح دعا می‌کند (قرآتی، ۱۳۸۳: ۵۰۸/۱).

۷) درخواست آمرزش برای پدر و مادر: ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ﴾ (ابراهیم: ۴۱). این دعا نشان‌دهنده اهمیت دعا برای والدین و دیگر مؤمنان است (قرآتی، ۱۳۸۳: ۴۲۵/۴).

۸) دعا برای پیروزی در مقابل جبهه کفر: ﴿وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أفرغ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أقدامَنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ (بقره: ۲۵۰). این دعا در شرایط سخت و مواجهه

با دشمن، برای طلب صبر، استقامت و پیروزی بیان شده است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۸: ۲/۲۲۷).

۹) دعا برای بخشش گناهان: ﴿وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ (آل عمران: ۱۴۷). این آیه نیز بر اهمیت استغفار و طلب یاری الهی در مواجهه با مشکلات تأکید دارد (قرائتی، ۱۳۸۳: ۱/۶۲۳).

۱۰) دعا برای غلبه بر وسوسه شیطان: ﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ. وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ﴾ (مؤمنون: ۹۷-۹۸). این دعا نشان‌دهنده پناه بردن به خداوند از وسوسه‌ها و حضور شیاطین است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۸: ۱۴/۳۰۶).

۱۱) دعای حضرت عیسی علیه السلام در جهت طلب روزی از پروردگار: ﴿اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوْلَادِنَا وَأَخْرِنَا وَأَيَّةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ؛ بارالها، پروردگارا، از آسمان، خوانی بر ما فرو فرست تا عیدی برای اول و آخر ما باشد و نشانه‌ای از جانب تو و ما را روزی ده که تو بهترین روزی دهنده‌گانی﴾ (مائده: ۱۱۴).

نمونه‌هایی از دعای حضرت عیسی علیه السلام در روایات

در خلال متون حدیثی، شاهد نقل دعاهایی از زبان حضرت عیسی مسیح علیه السلام هستیم؛ از باب نمونه:

۱) دعایی که عیسی علیه السلام به برکت آن به آسمان رفت

از امام صادق علیه السلام روایت شده: پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود: یهود جمع شدند عیسی علیه السلام را بکشند، جبرئیل او را به بال خود پوشانید چون عیسی علیه السلام به بالا نظر کرد این دعا را در درون بال جبرئیل نوشته دید. پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «به خدایی که جانم در دست اوست هر مؤمنی که با اخلاص این دعا را بخواند عرش مجید و هفت آسمان و زمین تمام به حرکت آید و خدای متعال به فرشتگان گوید: شما گواه باشید که من دعای او را استجاب کردم و آنچه او در دنیا و آخرت خواست به او بخشیدم».

متن این دعا چنین است: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَدْعُوكَ بِاسْمِكَ الْوَاحِدِ الْأَعَزِّ وَ أَدْعُوكَ، اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ

الصَّمِدِ وَادْعُوكَ، اَللّٰهُمَّ بِاسْمِكَ الْكَبِيْرِ الْعَظِيْمِ الْوَتْرِ، وَادْعُوكَ بِاسْمِكَ الْكَبِيْرِ الْمُتَعَالِ الَّذِي تَبَّتْ اَزْكَانَكَ كُلُّهَا اَنْ تَكْشِفَ عَنِّيْ مَا اَصْبَحْتُ وَاَمْسَيْتُ فِيْهِ؛ خداوندا همانا من می‌خوانم تو را به نام خودت که یکتا و با عزتی و می‌خوانم تو را خداوندا به نام خودت بی‌نیازی که همه به او نیازمندند و می‌خوانم تو را خداوندا به نام خودت، دارای همه صفات کمال و با عظمت و تنهایی و می‌خوانم تو را به نام خودت دارای همه صفات کمال و برتری که محکم و استوار شد پایه‌های حکومت تو همگی آن که برطرف سازی از من آنچه را صبح کردم و به شامگاه رسیدم در آن» (ابن طووس، ۱۴۱۱: ۳۱۲).

۲) داعیی که جبرئیل به حضرت عیسی علیه السلام در ماه ذی الحجه آموخت

امام باقر علیه السلام (که درود خدا بر او باد) فرموده است: «خداوند پنج دعا را به وسیله جبرئیل برای حضرت عیسی هدیه فرستاد، تا در ایام این دهه، آن‌ها را بخواند» آن پنج دعا چنین است:

۱) «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ؛ گواهی می‌دهم که معبودی جز خدا نیست، یگانه و بی‌شریک است، فرمانروایی و

سپاس برای اوست، خیر تنها به دست اوست و او بر هر چیز تواناست»؛

۲) «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ أَحَدًا صَمَدًا لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَ لَا وُلْدًا؛ گواهی

می‌دهم معبودی جز خدا نیست، یگانه و بی‌شریک است، یکتا و بی‌نیاز است همسر و فرزندی نگرفته است»؛

۳) «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ أَحَدًا صَمَدًا لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ؛

گواهی می‌دهم معبودی جز خدا نیست، یگانه و بی‌شریک است، یکتا و بی‌نیاز است نه زاده و نه زاییده شده است، و برایش هیچ همتایی نیست»؛

۴) «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ هُوَ حَيٌّ لَا

يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ؛ گواهی می‌دهم معبودی جز خدا نیست، یگانه و بی‌شریک است، فرمانروایی و سپاس برای اوست، زنده می‌کند و می‌میراند و اوست زنده‌ای که نمی‌میرد، خیر تنها به دست اوست، و او بر هر چیز تواناست»؛

۵) «حَسْبِيَ اللَّهُ وَ كَفَى سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ دَعَا لَيْسَ وَرَاءَ اللَّهِ مُتَتَهَى أَشْهَدُ لِلَّهِ بِمَا دَعَا وَ أَنَّهُ تَبَرٌّ مِمَّنْ تَبَرَّأَ وَ أَنَّ لِلَّهِ الْآخِرَةَ وَ الْأُولَى؛ خدا مرا بس است و کفایت می‌کند، خدا گوش فرا دهد بر آن‌که او را بخواند، و رای خدا نهایی نیست، گواهی می‌دهم برای خدا به آنچه دعوت کرد، و خدا بیزار است از هر که از او بیزاری جوید، و آخرت و دنیا از آن خداست» (ابن طاووس، ۱۴۰۹: ۳۱۲-۳۱۳).

ب) نمونه‌هایی از تنوع موضوعی دعا در انجیل

دعا در انجیل نیز به‌عنوان راهی برای بیان خواسته‌ها و نیازهای انسان به خداوند مطرح شده است. از آنجا که خداوند برآورنده هر نیازی است، تمامی جوانب زندگی می‌تواند موضوع دعا قرار گیرد. پولس در نامه خود به فیلیپیان می‌نویسد:

«برای هیچ چیز غصه نخورید، در عوض برای همه چیز دعا کنید و هر چه لازم دارید، به خداوند بگویید و فراموش نکنید که برای جواب دعاها، از او تشکر نمایید. اگر چنین کنید، از آرامش خدا بهره‌مند خواهید شد. آرامشی که فکر انسان قادر به درک آن نیست. این آرامش الهی به فکر و دل شما که به عیسی مسیح ایمان آورده‌اید، راحتی و آسایش خواهد بخشید» (نامه پولس به فیلیپیان، ۴: ۶-۷) برخی از موضوعات دعا در انجیل عبارتند از:

۱) توصیه عیسی ﷺ به دعا جهت غلبه بر وسوسه‌ها: عیسی ﷺ به شاگردان خود فرمود: «آنگاه عیسی همراه شاگردان خود، از آن بالاخانه بیرون آمد و طبق عادت به کوه زیتون رفت. در آنجا به ایشان گفت: دعا کنید و از خدا بخواهید که مغلوب وسوسه‌ها نشوید» (انجیل لوقا، ۲۲: ۳۹-۴۰).

۲) دعای عیسی ﷺ برای شاگردان: عیسی ﷺ برای «پطرس» (حواری و شاگرد ارشد عیسی مسیح ﷺ) اینگونه دعا کرد: «اما من برای تو دعا کردم تا ایمانت از بین نرود. پس وقتی توبه کردی و به سوی من بازگشتی، ایمان برادرانت را تقویت و استوار کن» (انجیل لوقا، ۲۲: ۳۲) و برای تمامی شاگردانش نیز اینگونه دعا کرد: «من برای مردم دنیا دعا نمی‌کنم؛ بلکه برای این شاگردان دعا می‌کنم که به دست من سپرده‌ای؛ چون از آن تو هستند. هر چه از آن من باشد، متعلق به تو نیز هست و هر چه از آن توست، متعلق به من هم می‌باشد. از این جهت ایشان،

باعث افتخار و سربلندی من هستند. به زودی من این جهان را گذاشته، نزد تو خواهم آمد؛ ولی ایشان همین جا می مانند. پس ای پدر مقدس، این شاگردان را که به دست من سپرده‌ای، با توجهات پدرانه‌ات حفظ بفرما تا مانند من و تو با هم یکی باشند و هیچ یک از ایشان از دست نرود» (انجیل یوحنا، ۱۷: ۹-۱۲).

۳) دعا برای خروج روح پلید: در انجیل مرقس آمده است که عیسی علیه السلام فرمود: «این روح ناپاک جز با دعا بیرون نمی رود» (انجیل مرقس، ۹: ۲۹).

۴) دعا در حق دشمن: عیسی مسیح علیه السلام در خصوص محبت به دشمنان و دعا برای آنان فرمود: «من می گویم که دشمنان خود را دوست بدارید و هر که شما را لعنت کند، برای او دعای برکت کنید. به آنانی که از شما نفرت دارند، نیکی کنید و به آنانی که به شما ناسزا می گویند و شما را آزار می دهند، دعای خیر نمایید» (انجیل متی، ۵: ۴۴).

۵) دعا برای کودکان: «مردم، بچه‌های کوچک را نزد عیسی آوردند تا او دست بر سر آنان بگذارد و برای ایشان دعا کند. ولی شاگردان آن‌ها را برای این کار سرزنش کردند و گفتند: مزاحم نشوید. عیسی فرمود: بگذارید بچه‌های کوچک نزد من آیند و مانع ایشان نشوید. زیرا فقط کسانی که مانند این کوچکان باشند، از برکات ملکوت خداوند برخوردار خواهند شد. سپس دست بر ایشان گذاشت و از آنجا رفت» (انجیل متی، ۱۹: ۱۳-۱۵).

۶) دعای «پطرس» (حواری و شاگرد ارشد عیسی علیه السلام برای زنده کردن مرده‌ها: «ولی پطرس خواست که همه از اتاق بیرون روند. آنگاه زانو زد و دعا نمود. سپس رو به جنازه کرد و گفت: دورکاس، برخیز. آن زن چشمان خود را باز کرد و همین که پطرس را دید، برخاست و نشست. پطرس او را برخیزانید و ایمان داران و بیوه‌زنان را خواند و او را زنده به ایشان سپرد» (انجیل، اعمال رسولان مسیح، ۹: ۴۰-۴۱).

۷) دعای «پطرس» و «یوحنا» (حواری محبوب عیسی علیه السلام برای یافتن روح القدس: «وقتی رسولان در اورشلیم شنیدند که اهالی سامره پیغام خدا را قبول کرده‌اند، پطرس و یوحنا را به آنجا فرستادند. وقتی ایشان به سامره رسیدند، برای تازه‌ایمانان دعا کردند تا روح القدس را بیابند. زیرا ایشان فقط به نام عیسی خداوند تعمید گرفته بودند و هنوز روح القدس بر هیچ یک از ایشان

نازل نشده بود. پس پطرس و یوحنا دست‌های خود را بر سر این نویمانان گذاشتند و ایشان نیز روح القدس را یافتند» (انجیل، اعمال رسولان مسیح، ۸: ۱۴-۱۷).

۸) دعا برای رهبران و خادمان کلیسا: این موضوع به خصوص در نامه‌های پولس مشهود است. او از ایمان داران می‌خواهد تا او را در ادامه مسیر و تحمل مصیبت‌ها و رفع نامردمی‌ها دعا کنند. در نامه‌های پولس آمده: «ای برادران، در خاتمه خواهش می‌کنم برای ما دعا کنید. نخست دعا کنید که پیغام خداوند، در هر جا که اعلام می‌شود، بدون مانع به سرعت پخش شود و باعث نجات مردم گردد؛ همانطور که سبب نجات شما نیز شد. همچنین دعا کنید تا از جنگ مردم بدهکار و خدانشناس رهایی یابیم؛ زیرا همه مردم دوستدار خدا نیستند» (کتاب مقدس، دوم تسالونیکیان، ۳: ۲-۳).

۹) دعا برای شفای بیماری: در انجیل آمده: «... از قضا پدر پولبوس مبتلا به تب و اسهال خونی بود. پولس نزد او رفت و برایش دعا کرد و دست بر سر او گذاشت و شفایش داد» (انجیل، اعمال رسولان، ۲۸: ۸).

۱۰) دعای عیسی مسیح ﷺ برای ایمان‌داران: در انجیل یوحنا آمده: «من فقط برای این شاگردان دعا نمی‌کنم، برای ایمان داران آینده نیز دعا می‌کنم که به وسیله شهادت ایشان به من ایمان خواهند آورد. برای تک تک ایشان دعا می‌کنم تا همه باهم یک دل و یک رای باشند؛ همانطور که ای پدر، من و تو باهم یکی هستیم تا همچنان که تو در منی و من در تو، ایشان نیز با ما یک باشند. تا از این راه مردم جهان ایمان آورند که تو مرا فرستاده‌ای. جلالی را که به من بخشیده‌ای، به ایشان داده‌ام تا آنان نیز مانند ما یکی گردند. من در ایشان و تو در من، تا به این ترتیب ایشان نیز به تمام معنا باهم یکی باشند» (انجیل، یوحنا، ۱۸: ۲۰-۲۴).

۱۱) رسولان و فرستادگان عیسی مسیح ﷺ نیز به تبعیت از آن حضرت برای ایمان‌داران دعا می‌کردند و در رفع حوائج آنان کوشا بودند؛ در رساله «افسیان» «پولس» (حواری و شاگرد ارشد عیسی مسیح ﷺ و رسول آن حضرت به نزد به مسیحیان شهر «افسس») چنین آمده: «خداوند شما را از وجود و روح خود پر کند و شما را قادر سازد تا عشق او را به‌طور کامل درک کنید» (نک: تفسیر کتاب مقدس ماندگار، توسط کشیش دیوید گوذیک).

تحلیل تطبیقی تنوع موضوعی

بررسی نمونه‌های دعا‌های موجود در قرآن و انجیل نشان می‌دهد که هر دو کتاب، طیف وسیعی از نیازهای مادی و معنوی انسان را به‌عنوان موضوع دعا پذیرفته‌اند. از طلب مغفرت و هدایت گرفته تا درخواست نعمت و پیروزی، انسان در هر وضعیتی می‌تواند زبان به دعا بگشاید. با این حال، در انجیل به‌طور خاص بر دعا برای دشمنان، کودکان، شفای بیماران، زنده کردن مردگان و یافتن روح القدس تأکید بیشتری شده است که ممکن است در قرآن به‌صورت مستقیم به این موارد اشاره نشده باشد، اما اصول کلی دعا برای رفع حاجات و طلب یاری الهی در هر دو کتاب مشترک است. به‌طور کلی، هر دو سنت دینی بر این باورند که درگاه الهی همواره برای بندگان گشوده است و دعا، کلید این درگاه محسوب می‌شود.

۴-۲. شباهت موضع قرآن و انجیل در اهمیت و ضرورت دعا

اهمیت و ضرورت دعا، هم در قرآن و هم در انجیل به‌وضوح مطرح شده است؛ چراکه انسان در طول حیات خود همواره با دعا مأنوس بوده است. دعا، همان میل و توجه به سوی خداوند است. نیاز بشر به دعا، آن‌چنان گسترده است که تنها به مؤمنان اختصاص ندارد، بلکه در طول تاریخ، حتی در زندگی کافران نیز مشاهده شده است. اما آنان به‌دلیل گمراهی، این عمل مقدس و پراهمیت را در جایگاه شایسته‌اش به کار نبرده‌اند؛ به‌جای آنکه نیاز خود به عالم غیب را از طریق اعتقاد به خدای بزرگ و توسل به او برآورده کنند، به سوی غیر او روی آورده‌اند. بزرگ‌ترین خدمتی که ادیان الهی به بشر کرده‌اند، این است که انسان‌ها را از این انحراف بازداشته و به مسیر درست هدایت کرده‌اند.

در قرآن آمده است: ﴿قُلْ مَا يَعْبُورُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ﴾ بگو: پروردگارم برای شما ارزشی قائل نیست اگر دعای شما نباشد! (فرقان، ۷۷).

دعا، یگانه راه ارتباط بندگان با خداوند است و تنها وسیله‌ای است که خداوند متعال برای این ارتباط مقرر فرموده است. اگر این ارتباط قطع شود، عنایت خاص الهی نیز از بندگان سلب خواهد شد و در نتیجه، استعداد دریافت فیض الهی از بین خواهد رفت. قرآن این حالت را نوعی

استکبار می‌داند، آن هم از سوی موجودی که هیچ استقلالی ندارد: ﴿أُدْعُوْنِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنِ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دَاخِرِيْنَ﴾ (غافر: ۶۰).

از مجموع این آیات می‌توان دریافت که در نزد خداوند، مقامی وجود دارد که تنها از طریق دعا می‌توان به آن دست یافت: ﴿وَيَهْدِيْ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ﴾ (شوری: ۱۳).

در انجیل نیز، دعا از عباداتی است که بیشترین جایگاه عبادی را دارد. در بخشی از انجیل، درباره «دعا و روزهی مسیحی» چنین آمده است: «اما درباره دعا، هرگاه دعا می‌کنی، مانند ریاکاران مباش ... اما تو هرگاه دعا می‌کنی، در تنهایی و خلوت دل، پدر آسمانی را عبادت نما ... وقتی دعا می‌کنید، مانند کسانی که خدای حقیقی را نمی‌شناسند، وردهای بی‌معنی تکرار نکنید ... پس اینگونه دعا کنید: ای پدر ما که در آسمانی، نام مقدس تو گرامی باد ...» (انجیل متی)

نقل دقیق و جزئیات نحوه دعا کردن در انجیل، نشان از اهمیتی دارد که این کتاب برای دعا قائل است. با توجه به تأکید هر دو کتاب آسمانی، قرآن مجید و انجیل، بر مضمون و فلسفه دعا، می‌توان دریافت که انسان به‌صورت فطری نیازمند این ارتباط الهی است و دعا را وسیله‌ای برای جلب محبت و توجه خداوند می‌داند.

۴-۳. شباهت موضع قرآن و انجیل از جهت فرازمانی و فرامکانی بودن دعا

در قرآن، دعا وسیله جلب توجه خداوند است و رسیدن به کمال انسانی در گرو همین ارتباط است. در انجیل نیز تأکید شده که تمام وجود انسان باید با دعا عجین باشد. بنابراین، در هر دو کتاب آسمانی، زمان و مکان خاصی برای دعا به‌عنوان شرط اصلی مطرح نیست، بلکه دعا امری فراتر از زمان و مکان تلقی می‌شود.

اگرچه در قرآن و انجیل، مکان‌هایی مانند مسجد، کلیسا، کوه و باغ برای دعا توصیه شده‌اند، اما این توصیه‌ها نه به‌معنای محدود بودن دعا به این مکان‌ها، بلکه به‌دلیل فضاهایی است که یادآور حضور خداوند بوده و انسان را بیشتر متوجه دعا و راز و نیاز می‌کنند.

ارتباط با خداوند در هیچ زمان و مکان خاصی منحصر نمی‌شود. آنچه اهمیت دارد،

اخلاص، صداقت، و نیاز درونی انسان به درگاه الهی است. قرآن کریم می‌فرماید: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ، أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ﴾ (بقره: ۱۸۶).

در این آیه به روشنی تأکید شده که خداوند همواره نزدیک است و هرگاه بنده‌اش او را بخواند، پاسخ خواهد داد. این نزدیکی، مطلق است و زمان یا مکان خاصی نمی‌شناسد. البته برخی زمان‌ها و مکان‌ها به دلیل شأن خاصشان برای دعا توصیه شده‌اند؛ مانند شب قدر، سحرگاهان یا اماکن مقدس، اما این توصیه‌ها نافی امکان دعا در دیگر زمان‌ها و مکان‌ها نیستند.

در انجیل نیز همین نگاه دیده می‌شود. دعا باید با تمام دل و به صورت پیوسته انجام شود. انسان، در هر حالتی که باشد، اگر درون و بیرونش پاک باشد، می‌تواند با خداوند سخن بگوید. در انجیل، مکان‌هایی چون کلیسا، کوه و باغ به‌عنوان نقاطی برای خلوت با خدا یاد شده‌اند. چنانکه در انجیل لوقا آمده است: «در یکی از آن روزها، عیسی برای دعا به کوهستان رفت و تمام شب را به راز و نیاز پرداخت» (انجیل لوقا، ۶: ۱۲).

در نتیجه، هم در قرآن و هم در انجیل، دعا امری فرازمانی و فرامکانی معرفی شده است؛ ارتباطی مستقیم، قلبی و خالص با خداوند که در هر زمان و مکانی ممکن است. با این حال، توصیه به برخی زمان‌ها و مکان‌های خاص، به‌منظور تقویت تجربه روحانی دعاست، نه محدود کردن آن.

۴-۴. شباهت موضع قرآن و انجیل در شرایط مؤثر در استجاب دعا

در هر دو کتاب مقدس، قرآن و انجیل، وعده استجاب دعا داده شده، اما این وعده مشروط به تحقق برخی شرایط معنوی و اخلاقی است. در قرآن، خداوند صراحتاً بندگان را به دعا دعوت کرده و وعده اجابت داده است: ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾؛ مرا بخوانید تا دعای شما را اجابت کنم ﴿(غافر: ۶۰)﴾.

۱) زمینه‌های مؤثر در استجاب دعا از منظر قرآن

در آیات مختلف قرآن به زمینه‌های مؤثر در استجاب دعا اشاره شده است:

الف) انقطاع از غیر خدا و اخلاص در دعا: دعا باید از دل بریده از غیر خدا برخیزد. در آیه

۱۸۶ سوره بقره، این توجه خالصانه به خداوند، شرط اصلی اجابت دعا دانسته شده است.

ب) خضوع و خشوع قلبی: ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً...﴾ (اعراف: ۵۵)؛ دعا باید همراه با فروتنی، زاری و درون‌گرایی باشد. دعا تنها ذکر لفظی نیست، بلکه بایستی روح دعا در تمام وجود انسان جاری باشد.

ج) انجام عمل صالح: قرآن در سوره شوری می‌فرماید: ﴿وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...﴾ (شوری: ۲۶)؛ ایمان و انجام اعمال نیک از شروط مهم اجابت دعا به شمار می‌آیند. صدقه دادن و کارهای نیک، زمینه‌ساز استجابت دعا هستند.

د) همسویی زبان و قلب: دعا باید از دل برخیزد و زبان، تنها ترجمان نیت قلبی باشد. اگر زبان دعا می‌کند اما دل با آن همراه نیست، چنین دعایی از اثر لازم برخوردار نخواهد بود.

۲) زمینه‌های مؤثر در استجابت دعا از منظر انجیل

در انجیل نیز، اصولی مشابه آیات قرآن برای استجابت دعا مطرح شده است:

الف) ایمان: در انجیل «متی» آمده است: «هر چه در دعا بخواهید، یافت می‌شود؛ به شرطی که ایمان داشته باشید» (انجیل متی، ۲۱: ۲۲) و در انجیل «مرقس» نیز تأکید شده که دعای همراه با ایمان، نزد خداوند پذیرفته خواهد شد.

ب) نیکوکاری: در رساله اول پطرس آمده است: «خداوند نسبت به نیکوکاران نظر لطف دارد و به دعای ایشان گوش می‌دهد، اما از بدکاران روی گردان است».

ج) پاکی و درستکاری: انجیل یوحنا می‌گوید: «خدا به دعای اشخاص شیاد گوش نمی‌دهد؛ بلکه دعای کسی را می‌شنود که خداپرست باشد و اراده او را انجام دهد».

د) یقین به خدا: در نامه اول «یوحنا» (از جمله حواریون عیسی ﷺ) آمده است: «اگر انسان با یقین دعا کند و خواسته‌اش مطابق خواست الهی باشد، خداوند دعای او را می‌شنود و به او پاسخ خواهد داد».

در مجموع، هر دو کتاب مقدس، دعا را راه ارتباط با خدا می‌دانند و استجابت آن را مشروط به شرایطی مشابه می‌دانند؛ از جمله اخلاص، ایمان، پاکی درون، عمل نیک، و اطمینان به قدرت و مهر خداوند. این اشتراک در مضامین، گویای آن است که گرچه زبان و شریعت متفاوت‌اند،

اما اصل ارتباط صادقانه بنده با پروردگار، امری جهانی، مشترک و جاودانه است.

۵. جلوه‌هایی از وجوه افتراق مضامین دعا از منظر قرآن و انجیل

با توجه به اینکه قرآن بیان‌گر مبانی دینی اسلام و انجیل نمایان‌گر مبانی دینی مسیحیت است، و با در نظر گرفتن تحریفات که در کتاب مقدس مسیحیان صورت گرفته، ممکن است در برخی از وجوه دعا، اختلافاتی میان این دو کتاب آسمانی وجود داشته باشد. در این بخش، تفاوت‌ها و افتراقات میان قرآن و انجیل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. افتراق از لحاظ اهمیت توحید در مضامین دعا

در قرآن، کمال یا به عبارتی ارزش انسان در نیایش او نهفته است، چنان‌که می‌فرماید: «اگر دعای شما نبود، خدا به شما توجه نمی‌کرد». در این نگاه، نیایش‌هایی که در راستای پرستش خداوند هستند، دارای ارزش‌اند و نیایش‌های دیگر در طول آن معنا می‌یابند. در مقابل، در انجیل به دلیل خلط مفهومی میان عیسی و خدا، گاه عیسی موضوع و محور دعا قرار می‌گیرد؛ به گونه‌ای که وقتی عیسی محور دعاست، گویی خدا نیز در آنجا حضور دارد.

در قرآن، انسان با دعا کردن به خداوند، به او نزدیک می‌شود و این ارتباط، رابطه‌ای مستقیم و توحیدی است. در صورتی که دعا به غیر خدا، یا در عرض او قرار گیرد، نوعی شرک تلقی می‌شود؛ اما اگر دعاها به صورت طولی و در راستای نیایش الهی باشد، می‌تواند به سایر اولیاء، پدر، مادر و همسر نیز تسری یابد (خبرگزاری بین‌المللی قرآن، اشرفی، ۱۴۰۰).

در الهیات مسیحی، همه اناجیل را «بشارت» می‌دانند و انجیل نوشته شده به دست عیسی علیه السلام یا وحی شده به او نیست. به عنوان مثال، «انجیل متی» یعنی بشارت روایت زندگی عیسی به قلم متی. اگر بخواهیم این مسئله را در الهیات اسلامی شبیه‌سازی کنیم، می‌توان آن را به «سنن‌النبی» یا سیره‌نگاری درباره پیامبر اسلام تشبیه کرد. به همین دلیل، اگر عیسی از مسیحیت برداشته شود، این دین هویتی نخواهد داشت. دعا نیز در انجیل به شدت با عیسی عجین شده است، به گونه‌ای که نه تنها محور دعاهاست بلکه دعای مسیحی بدون حضور او معنا ندارد. دعاهای مسیحی مستقیماً یا با واسطه به «خدای پدر» ارتباط پیدا می‌کنند، اما این

ارتباط همواره با سخنان یا آموزه‌های عیسی شکل می‌گیرد (خبرگزاری بین‌المللی قرآن، اشرفی، ۱۴۰۰).

بنابراین، از منظر قرآن، ارزش و هستی انسان در دعا کردن به خدای یکتا معنا می‌یابد و فقط او مخاطب دعاست. اما در انجیل، دعا مفهومی است مرتبط با شخص عیسی مسیح، آموزش‌های او و ارزش دعاکننده از منظر مسیحیت؛ که در آن، خدا و مسیح هر دو محور نیایش قرار دارند.

۵-۲. افتراق از لحاظ الفاظ دعا

همان‌طور که پیش‌تر نیز در این مقاله اشاره شد، دعا به معنای جلب توجه خداوند است و از این‌رو، چگونگی خواندن خداوند و استفاده از الفاظ مناسب در این فرایند اهمیت دارد.

الف) نمونه‌هایی از الفاظ دعائی مذکور در قرآن

در قرآن کریم، الفاظ فراوانی جهت استفاده در حال دعا شاهد هستیم؛ از باب نمونه:

۱) «رَبَّنَا: ﴿رَبَّنَا وَأَنْعَتْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (بقره، ۱۲۹). این آیه دعایی از حضرت ابراهیم علیه السلام را بازگو می‌کند که حاکی از اخلاص و دلسوزی او برای نسل‌های آینده است. هرچند در این دعا تعلیم مقدم بر تزکیه آمده، اما خداوند در اجابت آن، تزکیه را مقدم داشته تا اهمیت آن را نمایان سازد (قرآنی، ۱۳۸۳: ۱/۲۰۴).

﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمَنْ ذُرِّيَّتَنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ...﴾ (بقره: ۱۲۸)؛ در این آیه نیز ابراهیم و اسماعیل علیهم السلام دعاهایی جامع و مرتبط با نیازهای مادی و معنوی بشر مطرح می‌کنند (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴: ۱/۴۵۳).

۲) «رَبِّ»: ﴿رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا...﴾ (بقره: ۱۲۶)؛ حضرت ابراهیم در این آیه، ابتدا امنیت و سپس رفاه اقتصادی را طلب می‌کند، که نشان‌دهنده اولویت امنیت در جامعه است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴: ۱/۴۵۱).

﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلَا تَجْنِبْ...﴾ (اعراف: ۱۵۱)؛ دعای حضرت موسی علیه السلام برای آمرزش خود و

برادرش، نشانه تواضع در برابر خداوند است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴: ۶/۳۷۵).

ب) نمونه‌هایی از الفاظ دعائی مذکور در انجیل

در انجیل نیز شاهد استفاده از برخی الفاظ برای دعا و خطاب به خداوند هستیم؛ ولی متفاوت با الفاظ مورد استفاده در قرآن؛ از باب نمونه:

۱) «پدر»

«ای پدر، مالک آسمان و زمین، شکر می‌کنم که حقیقت را از دانایان پنهان ساختی...» (انجیل متی، ۱۱: ۲۵).

«پدر، اگر ممکن است، این جام رنج را از من بردار...» (انجیل متی، ۲۶: ۳۹).

«ای پدر، گناهان ما را ببخش...» (انجیل لوقا، ۱۱: ۴).

و در یوحنا، دعای عیسی برای شاگردان با واژه «پدر» آغاز می‌شود (انجیل یوحنا، ۱۷: ۲۰).

۲) «پدر آسمانی»

«ای پدر ما که در آسمانی، نام تو مقدس باد...» (انجیل متی، ۶: ۹).

«اگر نسبت به کسی کینه دارید، او را ببخشید تا پدر آسمانی شما نیز شما را ببخشد» (انجیل

مرقس، ۱۱: ۲۵).

در نتیجه، قرآن و انجیل از نظر کاربرد الفاظ در دعا نیز تفاوت دارند. در قرآن، لفظ «ربنا» بیش از سایر الفاظ کاربرد دارد و نشان‌دهنده ربوبیت تشریحی خداوند است؛ به این معنا که بندگان فقط باید خواسته‌های خود را از رب و مدبر عالم طلب کنند. اما در انجیل، لفظ «پدر» غالب است که از رابطه پدر و فرزندی میان خدا و عیسی مسیح سخن می‌گوید؛ گویی مسیح در طول ذات خداوند قرار دارد و محور دعاهاى انجیل است.

نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش، تحلیل تطبیقی دعا در قرآن و انجیل و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های دیدگاه این دو متن مقدس در باب نیایش بود. با مطالعه آیات قرآنی و بخش‌های مربوط به دعا در انجیل، نتایج مهمی به دست آمد که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

قرآن و انجیل از نظر تنوع موضوعی در مضامین مربوط به دعا اشتراک قابل توجهی دارند.

مضامینی چون درخواست یاری در برابر وسوسه‌های شیطان و دعا برای دیگران در هر دو متن دیده می‌شود.

هر دو کتاب آسمانی، دعا را راهی اساسی برای ارتباط انسان با خدا معرفی می‌کنند و غفلت از آن را عاملی برای گمراهی و دوری از سرچشمه هدایت می‌دانند.

دعا در قرآن و انجیل مفهومی فرازمانی و فرامکانی دارد. هرچند برخی مکان‌ها و زمان‌ها به دلیل فضیلت ویژه‌شان برای دعا توصیه شده‌اند، اما اصل دعا از محدوده‌های زمانی و مکانی فراتر می‌رود.

استجاب دعا در هر دو متن وعده‌ای الهی تلقی شده است که تحقق آن مشروط به فراهم بودن شرایطی چون ایمان، اخلاص، یقین، و هماهنگی قلب و زبان در نیایش است.

در قرآن، توحید به‌عنوان بنیان دعا جایگاهی محوری دارد و همه ابعاد دعا متوجه ذات یگانه الهی است؛ در حالی که در انجیل، نقش واسطه‌گری مسیح برجسته‌تر است و دعا بیشتر از طریق او مطرح می‌شود.

در نحوه خطاب قرار دادن خداوند نیز تفاوت‌هایی دیده می‌شود: قرآن بیشتر از واژگانی چون «رب» و «ربنا» استفاده می‌کند، در حالی که در انجیل، تعبیراتی مانند «پدر» و «پدر آسمانی» رواج دارد.

بر پایه یافته‌های این پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که با وجود تحریفاتی که به‌مرور زمان در برخی بخش‌های انجیل رخ داده، همچنان اشتراکات معناداری میان قرآن و انجیل در موضوع دعا وجود دارد. هر دو کتاب آسمانی، دعا را عنصری بنیادین در حیات دینی انسان معرفی کرده‌اند. با این حال، تفاوت‌هایی نیز در دیدگاه آن‌ها مشاهده می‌شود؛ به‌ویژه در مسئله ربوبیت و نقش واسطه در دعا، که از مهم‌ترین آن‌ها، نبود تأکید کافی بر توحید خالص و انحصار ربوبیت در برخی متون انجیلی است؛ امری که می‌توان آن را از پیامدهای احتمالی تحریفات دانست.

فهرست منابع

قرآن کریم

کتاب مقدس (عهدین).

۱. ابن طاووس، سیدعلی بن موسی (۱۴۰۹). *اقبال الاعمال*، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
۲. ابن طاووس، سید علی بن موسی (۱۴۱۱). *مهج الدعوات و منهج العبادات*، تهران، محمدحسن الکرمانی.
۳. اشرفی، عباس (۱۳۹۸). «دعا در قرآن و عهدین»، فصلنامه علمی سراج منیر، ش ۳۷.
۴. راغب اصفهانی، حسین (۱۳۹۵). *ترجمه مفردات الفاظ قرآن کریم*، حسین خداپرست، چ ۱، تهران، کتاب عقیق.
۵. رشاد، علی اکبر (۱۴۰۰). *دانشنامه علوم قرآن*، چ ۱، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۶. طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۵۰). *تفسیر المیزان*، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۷. قرائتی، محسن (۱۳۸۳). *تفسیر نور*، چ ۹، تهران، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن.
۸. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۴). *میزان الحکمه*، قم، دارالحدیث.
۹. مدرسی، سید محمدتقی (۱۳۷۷). *تفسیر هدایت*، چ ۱، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۱۰. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*، چ ۲۶، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۱۱. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۸). *مثال های زیبای قرآن*، قم، نسل جوان.
۱۲. ممدوحی، حسن (۱۳۸۹). *نیایش از دیدگاه عقل و نقل*، چ ۱، قم، موسسه بوستان کتاب.
۱۳. موسوی کاشمیری، سیدمهدی (۱۳۷۶). «دعا در قرآن»، نشریه فرهنگ کوثر، ش ۱.
۱۴. هادئی، اکبر (۱۳۹۶). «دعا در سایر ادیان و مذاهب»، قم، موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان.
۱۵. هاکس، جیمز (۱۳۷۷). *قاموس کتاب مقدس*، چ ۱، تهران، اساطیر.

